

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

110 від дня народження Марії Підтиченко (1912–1991), української педагогині

Народилася Марія Максимівна Підтиченко 6 червня 1912 в с. Черноглазівка на Дніпропетровщині. Після закінчення сільської трудової школи в 1930 вступила на історико-філософський факультет Харківського державного університету. У 1934 розпочала головну справу свого життя – педагогічну діяльність. Викладала філософію у вишах Дніпропетровська: Металургійному (1934–1936) та Хіміко-технологічному інститутах (1936–1940). Під час Другої світової війни брала участь у створенні молодіжних партизанських з'єднань, в організації і проведенні радіомовлення на окупованій ворогом території.

У листопаді 1945 у Парижі розпочав роботу перший Міжнародний жіночий конгрес, що заснував Міжнародну Демократичну Федерацію Жінок (МДФЖ) з метою захисту економічних, соціальних і політичних прав жінок, встановлення в усьому світі справжньої демократії і рівноправ'я. Марію Підтиченко було обрано до Генеральної ради виконавчого комітету МДФЖ від СРСР і України. Вона працювала разом із Ежені Коттон, Цолою Драгойчевою, Долорес Ібаррурі та іншими представницями жіночих організацій світу.

На сесії Генеральної Асамблеї ООН 1958 у США М. Підтиченко була членом делегації жінок України. Вона була серед засновників і керівників Київської міської, а згодом і республіканської організацій товариства «Знання» і все життя тут працювала.

Але головною у житті Марії Підтиченко була науково-педагогічна робота. У 1946–1949 у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка вона є членом кафедри суспільних наук журналістського відділення філологічного факультету. Там само у 1947 захищає дисертацію з філософії, отримує звання доцента. Далі завідує кафедрою філософії в Київському державному інституті театрального мистецтва

Червень-липень 2022. Постаті

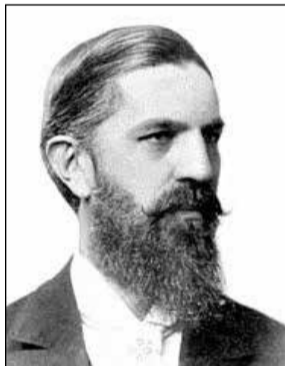
ім. І.К. Карпенка-Карого (1948–1950, 1954–1956).

Упродовж 1956–1970 Марія Підтиченко – ректор Київського державного педагогічного інституту ім. О.М. Горького (нині Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова). В атмосфері творчого пошуку колектив викладачів інституту під її керівництвом спрямовував свої зусилля на оновлення навчального процесу, насичення активними формами, методами, засобами навчання. Зусиллями ректорату педагогічну практику студентів стали розглядати як важливу ланку загальної підготовки майбутнього вчителя. Велика кількість методичних посібників, виданих педагогами-методистами інституту, запрошення досвідчених вчителів, директорів шкіл для читання лекцій студентам з питань педагогічного досвіду, поїздки в Павлівську школу до Василя Сухомлинського – це дієві кроки до практичного оволодіння професією вчителя.

У творчому доробку М. Підтиченко – наукові праці з психолого-педагогічних проблем вищої школи і педагогічної теорії, суспільно-політичного життя країни і міжнародного жіночого руху.

Померла Марія Підтиченко 28 липня 1991.

175 років від дня народження Олександра Барвінського (1847–1926), українського вченого, педагога

«Виховання і наука молоді справ самосвідомого народу. Ніяке питання не дотикає народностей так чутливо, як питання науки, бо в заведеннях наукових можуть засіви будищини народу або дозрівати, або знищитися в корені». Ці слова належать Олександрові Григоровичу Барвінському, українському громадсько-політичному діячеві, історичу і педагогу. Народився він 8 червня 1847 в селі Шляхтинцях, неподалік Тернополя, в родині священника УГКЦ. Початкову освіту отримав у місцевій сільській школі, а закінчивши Тернопільську гімназію, 1865 вступив на філософський факультет Львівського університету. У студентські роки очолював львівський осередок «Громади», співпрацював з українськими періодичними виданнями «Правда», «Мета», «Русь», «Русалка».

Після закінчення університету О. Барвінський викладав у гімназії Бережан, з 1871 став старшим учителем Тернопільської чоловічої учительської семінарії, з 1888 – професором державної учительської семінарії у Львові. Педагогічну діяльність поєднував з громадсько-просвітницькою: засновував читальні по селах Тернопільщини, де сам виступав з лекціями, організовував народні концерти, етнографічні виставки з

метою утвердження української національної ідеї.

Велика заслуга О. Барвінського – у заснуванні та активізації роботи в Тернополі філії товариства «Просвіта», «Українського педагогічного товариства», головою якого він був у 1891–1896. В 1886 заснував видавництво «Руської історичної бібліотеки» (вийшло 24 томи). Педагог написав важливі для формування національної свідомості українців підручники: «Виїмки з українсько-руської літератури» (1901), «Історія України-Руси» (1920), «Коротка історія українського народу» (1926) та ін.

За активної участі О. Барвінського було реорганізовано Товариство ім. Шевченка в Наукове товариство імені Шевченка (1892). Барвінського обирали головою Товариства у 1893–1897, до часу, коли керівництво перейняв Михайло Грушевський. За редакцією О. Барвінського вийшли перші томи «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка». Пізніше він був головою мовної та археологічної комісії Товариства і залишався на цій посаді до самої смерті.

Очолював О. Барвінський Державний Секретаріат освіти і віросповідань Західно-Української Народної Республіки в уряді Костя Левицького (з 9 листопада 1918 до 4 січня 1919).

Помер О. Барвінський 25 грудня 1926 у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

У фондах Педагогічного музею України зберігається «Руска читанка для висшої гімназії», укладена О. Барвінським (Львів, 1871). З електронною копією видання можна ознайомитися за посиланням: <https://cutt.ly/pJQVFt>

140 років від дня народження Романа Цегельського (1882–1956), українського фізика, педагога

Роман Цегельський народився 12 липня 1882 в м. Кам'янка-Струмилова на Львівщині у сім'ї греко-католицького священника Михайла Цегельського. Навчався в Українській академічній гімназії у Львові, яку закінчив з відзнакою. У 1900 вступив до Львівського університету на математично-природничу відділення філософського факультету. Після другого курсу перевівся до Праги, а згодом – до Чернівців, де пройшов кілька університетських курсів, серед яких були фізика, математика, хімія, педагогіка, і 1904 отримав диплом з відзнакою. Після закінчення університету працював учителем фізики в українській гімназії в Тернополі та учительської семінарії в Чернівцях. У 1911 Чернівецький університет присвоїв йому звання доктора філософії.

У 1914 Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ) обрало його своїм дійсним членом, де він плідно

працював, зокрема 16 років дійсним членом управління та понад 12 років – секретарем. Під час Першої світової війни емігрував з родиною до Відня, де читав лекції в Третій державній семінарії, що евакуювалася зі Львова.

У 1918 повернувся до Чернівців, згодом був директором реальної школи в Тернополі. З 1919 по 1925 рік бере участь в організації Українського таємного університету, в якому завідує кафедрою та читає курс експериментальної фізики.

До початку Другої світової війни працює в різних педагогічних закладах. Паралельно працює у математично-природописно-лікарській секції НТШ, цікавиться проблемами експериментальної фізики, теорії відносності та впорядкування наукової термінології. Свої праці друкує у «Віснику НТШ» та в інших журналах. Більшість його науково-популярних праць опубліковано у «Літературно-науковому віснику», що виходив у Львові. Р. Цегельський – автор шкільних підручників з математики і хімії, популярно-наукових статей, розробник української хімічної термінології («Про українську хемічну термінологію», 1928).

З розпуском НТШ в 1940 Роман Цегельський майже перестав писати наукові праці та зосередився на педагогічній роботі. Його запросили на посаду професора та керівника кафедри фізики і математики у Львівському педагогічному інституті та водночас за сумісництвом – професора фізики у Львівському університеті імені Івана Франка.

У лютому 1953 родину Цегельських вивезли до Казахстану, у місто Теміртау, де будувався металургійний комбінат. Через брак педагогічних кадрів йому пощастило влаштуватися там учителем фізики і математики. У липні 1954 його реабілітували, і він повернувся на посаду доцента та завідувача кафедри фізики у педагогічному інституті. Однак 3 жовтня 1956 вчений помер внаслідок трагічного випадку. Похований на Личаківському цвинтарі.

175 років від дня народження Олександра Стефановича (1847–1933), українського політичного, церковного та освітнього діяча

Олександр Стефанович народився 17 липня 1847 в Озерянах (нині Івано-Франківська обл.) у родині священника. Початкову освіту здобув у школі отців Василіян у Бучачі, яка тоді була німецькомовною, а з 1860 продовжив навчання у Станіславській гімназії. 1865 разом з іншими гімназистами старших класів став ініціатором створення таємного українського товариства «Громада», яке мало на меті ознайомлювати молодь з українською історією, літературою.

Після закінчення гімназії 1867

вступив на богословське відділення Львівського університету, де навчався упродовж двох років, а ще два наступні студіював богослов'я у Віденському університеті. 1873 був посвячений в духовний сан і склав іспит на катехита середніх шкіл, а вже наприкінці того ж року обіймав посаду вчителя релігії у жіночій і чоловічій учительських семінаріях у Львові. В семінарії викладав до 1907, після чого вийшов на пенсію.

Паралельно з педагогічною провадив науково-дослідницьку діяльність. У 1877–1879 опрацював українську бібліографію й опублікував її у «Слов'янському бібліографічному Збірнику». 1878 написав підручник для середніх шкіл «Історія християнсько-католицької церкви».

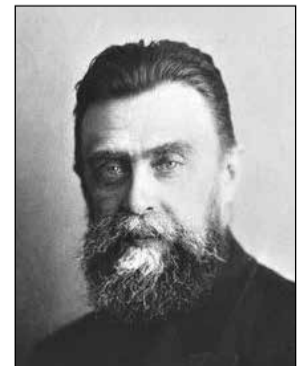
1880 став одним із засновників щоденника «Діло». Вже у першому числі газети опублікував статтю про потребу й важливість відкриття бурс для українського народу. На сторінках «Діла» вміщував численні праці та матеріали з різних актуальних проблем у сфері педагогіки та шкільництва. Також співпрацював із часописами «Наша Школа», «Нива» і «Свобода», був членом редколегії спеціалізованого педагогічного часопису «Газета Шкільна» (1875–1879).

1883 о. Олександр Стефанович був одним із засновників Руского товариства педагогічного (від 1912 – Українського педагогічного товариства, від 1926-го – «Рідна Школа»). Того ж року взяв активну участь у започаткуванні національно-політичної організації «Народна Рада», що визначала своєю головною метою розвиток українства – «самостійної народності, окремішної від польської і російської». Згодом увійшов до Української національно-демократичної партії і упродовж десятиліть був членом її Народного комітету.

Напередодні Першої світової війни опікувався справою львівської української школи ім. Маркіяна Шашкевича. Після війни надалі докладав значних зусиль для розвитку шкільництва та національно-патріотичного виховання української молоді й, навіть будучи у доволі похилому віці, провадив боротьбу за український характер шкіл.

Помер Олександр Стефанович 23 травня 1933 у Львові.

170 років від дня народження Володимира Науменка (1852–1919), українського педагога, громадсько-політичного діяча, директора Педагогічного музею (1917)

Володимир Павлович Науменко народився 19 липня 1852 на Чернігівщині. Освіту здобув у 2-ій київській чоловічій гімназії та на історико-філологічному факультеті Київського університету Святого Володимира. Із початку 1870-х років і до кінця життя В. Науменко – активний учасник українського руху. Він належав до складу Старої громади,

був членом київської «Просвіти», редактором і видавцем провідного українського часопису «Київська старовина», засновником Українського наукового товариства в Києві. Саме за його ініціативи та активної участі побачив світ «Словник української мови Бориса Грінченка» (Київ, 1907-1909).

Із початком Української революції 1917-1921 рр. В. Науменко був серед засновників Української Центральної Ради та керував її роботою до приїзду Михайла Грушевського. З 14 листопада по 14 грудня 1918 обіймав посаду Міністра освіти та мистецтв в уряді гетьмана Павла Скоропадського. На посаді міністра виступив одним із організаторів Всеукраїнської академії наук. Сам П. Скоропадський ставився до Науменка з великою повагою: «Новий міністр освіти був особливо видатною постаттю в новому кабінеті. Людина надзвичайно культурна, відомий педагог поміркованих поглядів, який любив Україну. Мені завжди дуже подобалися його доповіді, оскільки я вбачав у ньому світлу ідейну особистість».

Із професійної точки зору Володимир Науменко реалізував себе насамперед як педагог. Одразу після закінчення університету він почав викладати у своїй рідній 2-й київській гімназії, згодом у Фундуклеївській та Ольгинській жіночих гімназіях, Колегії Павла Галагана, Київському Володимирському кадєтському корпусі. Вершиною його педагогічної діяльності стало заснування у 1905 власної приватної гімназії, яка розташовувалася в будинку на вулиці Ярославів Вал, 25, і мала програму, адаптовану до тогочасних державних гімназій.

В історію української педагогіки В. Науменко увійшов не лише як учитель-практик, але й як методист-новатор і теоретик. Майже щороку від різних земських управ йому надходили запрошення очолити літні вчительські курси і він не відмовлявся; систематично проводив методичні заняття з учителями недільних шкіл Київського товариства грамотності, головою якого він був у 1897-1907. Тривалий час його запрошували перевіряти знання вихованців київських дитячих притулків. Ці своєрідні іспити В. Науменко перетворював на зразкові уроки не лише для учнів, а передусім для вчителів і вихователів.

У першій половині 1917 В. Науменко був директором Педагогічного музею. Вчений прагнув перетворити музей на науково-просвітницький центр українського вчителівства.

За свою проукраїнську діяльність Володимир Науменко став жертвою більшовицького «червоного терору». 7 липня 1919 чекісти заарештували дяча, а вже наступного дня розстріляли.

Похований В. Науменко у загальній могилі на Лук'янівському цвинтарі Києва. Посмертно реабілітований 13 грудня 1991.

140 років від дня народження Ярослава Гординського (1882-1939), українського літературознавця, перекладача, педагога

Ярослав Дмитрович Гординський народився 22 липня 1882 в селі Шкло (нині Яворівського району Львівської області). Навчався у Львівській академічній гімназії, з 1900 по 1904 – в університетах Відня та Львова. Працював учителем у гімназіях Львова, Коломиї, де викладав

українську та класичні мови. В 1910 отримав ступінь доктора філософії. У 1920-х був викладачем Українського таємного університету (курс давньої української літератури). У 1929-1930 читав лекції на Вищих учительських курсах у Львові, викладав історію української літератури у Львівській жіночій гімназії сестер василянок. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Брав активну участь у діяльності «Українського педагогічного товариства»

Друкувався у пресі та виданнях «Просвіти» з популярними статтями з історії літератури, освіти, культури. Автор оповідань «Розведені» (1903), «Візник» (1905), «Чорний хліб» (1908); праць «До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в.» (1917), «Слідами старої української культури і зв'язків української літератури з ренесансом XVI-XVII ст.» (1924), «З української драматичної літератури XVII-XVIII ст.: Тексти й замітки» (1930), «Станіслав Виспянський і Україна» (1937), «Жіноче питання в повісті радянської України» (1937), «Літературна критика підсоветської України» (1939), наукових розвідок з історії української культури. Друкувався у «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (20 наукових публікацій протягом 1905-1937 років), які можна переглянути в Електронній бібліотеці «Україніка»: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0008227>

Приділяв увагу Я. Гординський і питанням художнього перекладу. Перекладав українською мовою твори Й.-В. Гете, Г. Гейне, В. Шекспіра. Відоме його дослідження «Кулішеві переклади драм Шекспіра». Дослідник історії української літератури XIII-XX ст. (зокрема, творчості Т. Шевченка, І. Франка, М. Хвильового). У праці «Сучасне франкознавство» (1916-1932) відмітив етнографічні зацікавлення І. Франка, зокрема студії над українськими народними піснями та усною народною творчістю українців. Опублікував спогади «До літературно-наукової діяльності І. Франка в 1912-13 рр.»

Ярослав Гординський аналізував жіночі образи у творах Андрія Головка, Олександра Копиленка, Аркадія Любченка, Гео Шкурупія, виступав з рецензіями на книги Олеся Досвітнього, Євгена-Юрія Пеленського, Миколи Островського, Натана Рибачка, Леоніда Мосендза, з оглядом творчості Олексі Слісаренка, досліджував наслідки Літературної дискусії в Україні (смерть Миколи Хвильового) та ін. Листувався з Іваном Франком, Юліаном Опільським, Михайлом Возняком, Василем Щуратом, Кирилом Студинським.

Є батьком Святослава Гординського (1906-1993), українського поета, перекладача і мистецтвознавця.

Помер Ярослав Гординський 5 липня 1939 у Львові.

Про консолідацію, суб'єктність і стійкість або Стратегія відродження України

Рецензія на книгу «**Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь**. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.»

Нещодавно вийшла з друку надзвичайно актуальна праця, присвячена стратегії національної стійкості України. Зрозуміло, що в наш час – агресивної фази повномасштабної війни Росії проти України – ця проблематика є ключовою. Український народ демонструє незламну національну стійкість у протистоянні війні й пропаганді «північного сусіда» та його сателітів.

Але як зробити, щоб ця стійкість була не стихійною, а розгорнулася до справжньої стратегії? Цю проблему розкриває фундаментальне й водночас інноваційне дослідження «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз». Це чергова щорічна Національна доповідь Національної академії наук України (2022), підготовлена колективом науковців під керівництвом Віцепрезидента НАН України, Голови Секції суспільних і гуманітарних наук НАНУ, академіка НАН України С.І. Пирожкова. До складу редакційної колегії увійшли відомі в Україні вчені – О.М. Майборода, Н.В. Хамітов Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, В.А. Смолій, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький.

Методологічним і світоглядним стрижнем дослідження, як і низки попередніх національних доповідей, є **метаантропологічний потенціалізм**, що був розроблений академіком С.І. Пирожковим та членом-кореспондентом Н.В. Хамітовим ще у Національній доповіді 2016 року «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії» та у низці інших праць. Цей підхід є творчим розвитком проекту метаантропології, який був окреслений у фундатора філософської антропології ХХ ст. М. Шелера, продовжує гуманістичні підходи світоглядно-антропологічної школи академіка В.І. Шинкарука й корелює з методологічною й світоглядною стратегією людиноцентризму, запропонованою академіком В.Г. Кременем.

Автори зазначають, що методологія метаантропологічного потенціалізму «дозволяє вибудувати стратегії розвитку цивілізаційної суб'єктності країни, які відповідають її потенціям і при цьому сприяють гуманістичному розвитку людини...», а тому її «доречно також застосувати для осмислення такої якості цивілізаційної суб'єктності України як національна стійкість і стратегія її досягнення та розвитку» (с. 21). В координатах окресленого підходу метаантропологічного потенціалізму автори представленої праці показують, що саме гуманістична та сильна суб'єктність країни є вищим критерієм і сенсом конструктивної національної стійкості.

У Національній доповіді зазначено, що вченням, яке робить наголос на розвитку людини як особистості, є персоналізм, тенденції якого є доволі органічними для вітчизняної філософської думки, і наголошено, що суть персоналізму полягає у вимозі розвивати свої потенції, передусім духовні, приймаючи при цьому цінність іншої особистості та унікальність шляху її розвитку. У дослідженні проведено думку, що такий підхід був означений ще Григорієм Сковородою. Автори обґрунтовують, що саме персоналізм набуває значущості – як світоглядний принцип, що дозволяє піднятися над індивідуалізмом й при цьому єднатися без авторитаризму, образу вождя та ідеології вождизму.

На думку дослідників, при формуванні стратегії національної стійкості поруч з персоналізмом слід враховувати ще один пов'язаний із ним архетип української культури – *світоглядну толерантність* як здатність до обережного, стриманого ставлення до світоглядної позиції Іншого, його принципів та цінностей. Автори показують, що така здатність українця повинна розвиватися від толерантності як обережності до толерантності як співтворчої взаємодії. Саме на основі такої активної співтворчої толерантності і можлива продуктивна стратегія національної стійкості України в умовах і війни, і миру.

Евристично цікавими є концепти й когнітивні метафори «підпанок» і «автор», використані дослідниками для осмислення екзистенціально-психологічних перешкод і каталізаторів становлення цивілізаційної суб'єктності України та її національної стійкості. «Підпанок» – це виходець з народу, який служить не народу, а зовнішній владній силі – «пану». Останній може бути громадянином країни, але має інтереси принципово відмінні від її національних інтересів. «Підпанки», які в минулому виступали з цинічною відкритістю і насолоджувалися своєю владою над громадами й цілими країнами, в сучасному демократичному світі свідомо чи позасвідомо маскуються, з пафосом декларуючи відстоювання інтересів та цінностей народу. «Панамі» по відношенню до «підпанків» в нинішніх умовах виступають вітчизняні, зарубіжні або транснаціональні олігархи. «Підпанки»-політики допомагають «панам»-олігархам реалізовувати їх інтереси за допомогою демократичних процедур. Так само чинять «підпанки»-інтелектуали, які створюють ідеологічні, політтехнологічні та юридичні конструкції для «підпанків»-політиків.

Постаті «підпанка» протистоїть постать «автора» – і в політиці, і в інтелектуальній діяльності, яка може бути як науковою, так і художньою. Саме «автори» зумовлюють

реалізацію цивілізаційної суб'єктності країн. Їх інноваційна діяльність за умови консолідованості робить національну стійкість дієвою й конструктивною. Щирий «автор» не може виступати агентом впливу, адже орієнтований не на маніпуляцію чи трансляцію чужої маніпуляції, а на інноваційну діяльність, яка розв'язує реальні економічні, політичні й духовно-культурні проблеми своєї Батьківщини.

Якщо в світогляді «підпанка» маємо домінують інтересів над цінностями, то «автори» мають рівновагу інтересів та цінностей, а в умовах загроз і криз цінності можуть ставати вагомішими. При цьому особисті інтереси та цінності справжнього «автора» резонують з глибинними інтересами і цінностями його країни. Це не означає заперечення свободи творчості, це означає, що «автори» активно впливають на розвиток національних інтересів і цінностей. Класичні приклади цьому – життя й творча діяльність таких геніальних авторів як Й.В. Гете в Німеччині, С. Кьєркегор у Данії та Т. Шевченко в Україні.

У рецензованій праці переконливо доведено, що саме «автори», як вільні інноваційні діячі забезпечують щирі й ефективні відповіді на виклики й загрози, запобігаючи кризам, а тому є справжніми патріотами своєї країни. Вони є тими суб'єктами, що здатні нейтралізувати загрозу діяльності «підпанків» як агентів впливу, що свідомо чи позасвідомо руйнують і національну стійкість, і суб'єктність країн.

Методологічно і світоглядно-інноваційною є концепція **києворуської ідентичності**, яку автори протиставляють московсько-російській. Києворуська ідентичність принципово відрізняється від московсько-російської орієнтованістю не на імперську велич, а на цінності свободи, гідності та персональної самореалізації.

Автори показують, що киеворуська ідентичність, як глибинна духовна потенція, складає архетиповий стрижень української ідентичності. Києворуська ідентичність ніколи не виявляла себе малоросійською в найгіршому, холопському, і меншовартісному розумінні. При цьому зі своїми кордоцентричними, християнсько-гуманістичними і персоналістичними тенденціями ця ідентичність уособлює світоглядні цінності, які є близькими українцям і Центру, і Сходу, і Заходу України, глибинно резонуючи також з цінностями Західного світу. Тому вона може змістовно об'єднати всю політичну українську націю, розкриваючи ще незадіяний потенціал консолідованої національної стійкості.

Представниками киеворуської ідентичності, що задали її неповторні світоглядні горизонти, є видатні філософи й мислителі Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич, Микола Гоголь, Тарас Шевченко, Микола Бердяєв. Ці постаті є доволі різними, проте кожна з них репрезентує персоналізм, який є стрижнем для всієї української ідентичності – не лише для вітчизняної філософської думки, а й для буття всього народу. Усвідомлення киеворуської ідентичності може реально консолідувати мільйони екзистенціально, світоглядно та геополітично розгублених людей в Центрі, на Сході й на Півдні України, не дати їм стати носіями імперської ідентичності.

Раджу всім уважно ознайомитися з цим інноваційним дослідженням. Чекаємо на наступну Національну доповідь!

Світлана КРИЛОВА,
професор кафедри релігієзнавства,
богослов'я та культурології
НПУ імені М.П. Драгоманова
доктор філософських наук, професор,
віце-президент Асоціації
філософського мистецтва